

ALAIN DUREL

ARHIPELAGUL SFINTILOR

Traducere din limba franceză de
Dan Criste

**METEOR
PUBLISHING**

Cuprins

Invitație la călătorie	7
------------------------------	---

I. Din insulă în insulă

Arsenie Capadocianul, noul Moise.....	13
Mit și adevăr	20
Papa Planas, smeritul preot din Atena	24
Ce este Dumnezeuiasca Liturghie?.....	30
Osios Lukas și misterele din Delphi	35
Rafael, Nicolae și Irina, trei nou-mucenici din Mitilini	41
Patmos, insula revelațiilor	47
Sensul ascezei	54
Tinos, insula Fecioarei.....	57
Maica Gavrilia, sfânta universală	63
Santorin sau iubirea de frumusețe.....	69
Evia, arhipelagul sfinților	79
„Sfântul” literelor grecești	88
Insula Sfântului Nectarie	93

II. Insula nebunului

Nebunii în Hristos ai Greciei	101
Ilarion sau ilaritatea dumnezeiască	107
Ascetul din mijlocul femeilor	115

Sfântul și magicianul	120
Lăsați-i pe copii să vină la mine	127
Nebunul și turcul Mehmet	133
Pustnicul și prostituatele	137
Unchiul Panaiotis izbăvit de nebun	143
Ghicitoarea și sticlarul musulman	148
Ospățul minunat și sărmanul conducător de catări	152
Fericit ca Ulise	160
Epilog	175
Anexă	
Sfântul Grigorie Palama și mistica ortodoxă...	177
Note	186
Mulțumiri	190

Arsenie Capadocianul,
neol Monac

DIN INSULĂ ÎN INSULĂ

Prindei pe călătorii pe care le-ai făcut în Grecia au avut ca destinație Muntele Athos. Cei doi ai s-au dus doar câteva zile înainte de a începe postul. Căci, deși erau dintr-o țară creștină, eu, care nu făcuseră decât atunci decât un păgân sălbatic. A doua s-a întins pe durata unui an, timp în care m-am cufundat pe de-a-ntregul în ritmul captivant al vieții monahale ortodoxe. Philippe, un prieten din copilărie, s-a sacrificat ca să mă însoțească până la acest Munte Athos despre care credeam atunci că trebuia să fie ultima mea locuință. Dacă există petreceri ale celor care renunță la viața de bușie, de ce n-ar exista și petreceri ale celor care renunță la viața de laic? Am străbătut Italia cu trenul cuprinsi de o imensă bucurie. Roma a fost o escală minunată, trebuie să mărturisesc, mai puțin pentru jefuirea de furturi decât pentru Bazilica „Sfântul Petru”. Așa cum eu condamnai la moarte poate că o ultimă țigară, tot așa și eu am considerat că am dreptul la un festin înainte de a părăsi lumea pentru a intra în rândul monahilor. Fără îndoieli că acest raționament ureaua mai mult de Marco Ferreri decât de Părinți deșertului, dar avea meritul de a pune călătoria noastră sub auspiciile convivienței. După ce am abuzat de hrana oămăntătoare, eu și Philippe ne-am reluat călătoria spre sud. Ajunși la extremitatea locului

Arsenie Capadocianul, noul Moise

Primele trei călătorii pe care le-am făcut în Grecia au avut ca destinație Muntele Athos. Cea dintâi a durat doar câteva zile, dar a fost atât de intensă, încât m-am întors din ea creștin, eu, care nu fusesem până atunci decât un păgân sălbatic. A doua s-a întins pe durata unui an, timp în care m-am cufundat pe de-a-ntregul în ritmul captivant al vieții monahale ortodoxe. Philippe, un prieten din copilărie, s-a sacrificat ca să mă însoțească până la acest Munte Athos despre care credeam atunci că trebuia să fie ultima mea locuință. Dacă există petreceri ale celor care renunță la viața de burlac, de ce n-ar exista și petreceri ale celor care renunță la viața de laic? Am străbătut Italia cu trenul cuprinși de o imensă bucurie. Roma a fost o escală minunată, trebuie să mărturisesc, mai mult pentru *fettuccine al funghi* decât pentru Bazilica „Sfântul Petru”. Așa cum un condamnat la moarte poate cere o ultimă țigară, tot așa și eu am considerat că am dreptul la un festin înainte de a părăsi lumea pentru a intra în rândul monahilor. Fără îndoială că acest raționament ținea mai mult de Marco Ferreri¹ decât de Părinții deșertului, dar avea meritul de a pune călătoria noastră sub auspiciile convivialității. După ce am abuzat de hrana pământească, eu și Philippe ne-am reluat călătoria spre sud. Ajunși la extremitatea tocului

cizmei italiene, ne-am imbarcat spre insula Corfu* – Kerkyra, în grecește – la bordul unui vas elen a cărui cabină de pilotaj avea într-o parte o icoană mare a Sfântului Nicolae.

Cea care este numită „insula de smarald” a Mării Ionice oferă privirii călătorului spectacolul admirabil al unei naturi darnice, în care peisaje variate alternează pe fondul turcoaz al mării care atinge ușor țărmul de culoarea chihlimbarului, de unde răsar sate pitorești mărginite de păduri de măsline. Acest rai pământesc își datorează numele grecesc Korkyrei, fiica fluviului Asopos, o nimfă de care Poseidon s-ar fi îndrăgostit nebunește înainte de a o răpi și a o aduce pe această insulă. Din dragostea lor s-ar fi născut un fiu pe nume Pheax. Asemenea lui Michel Déon înaintea mea, „contemplam cu emoție plaja de care Homer l-a făcut pe Ulise să se apropie acoperit de spumă, cu genunchii și mâinile însângerate, cu barba și părul amestecat cu alge”². Nausicaa, fiica regelui feacienilor, îl va fi găzduit și ajutat în ultima etapă înainte de întoarcerea lui la Itaca. Să notăm că, înainte de sosirea noastră, doi francezi se remarcaseră deja în istoria insulei, dar în maniere diametral opuse, primul, Napoleon, pentru faptul de a o fi cucerit, al doilea, Albert Cohen, pentru faptul de a se fi născut acolo.

Eu și Philippe am vizitat această splendidă insulă ca turiști francezi, mai preocupați de gastronomie decât de bisericile bizantine, fără a înțelege că acest ținut putea ascunde comori duhovnicești. Călătorii trec adesea fără să știe prin locuri sfinte, ca orbii în mijlocul unor peisaje sublime. La noi nu era vorba de orbire în acest loc de trei

* Corfu este și insula pe care a trăit marele scriitor britanic Lawrence Durrell, fin cunoscător al Greciei moderne (n.a.).

ori binecuvântat! Noi ignoram în realitate faptul că, în 1924, în Corfu, se stinsese unul dintre cei mai mari sfinți ai Greciei moderne, la vârsta de optzeci și trei de ani, după un periplu de peste trei sute de kilometri pe jos, de-a curmezișul Asiei Mici. N-am aflat de aceasta decât în timpul celei de-a doua șederi a mele la Muntele Athos, chiar din gura finului său, a părintelui Paisie, care a întocmit biografia nașului său³.

Viața Sfântului Arsenie Capadocianul este intim legată de aceste comunități grecești din Asia Mică, care au trăit timp de secole în inima Imperiului Otoman, înconjurate de populații turcești. Ea dovedește, prin numeroase aspecte, posibilitatea unei existențe pașnice între creștini și musulmani, chiar dacă se situează în momentul de cotitură al uneia dintre dramele secolului al XX-lea, „marea catastrofă”, cum o numesc grecii.

Născut la Farasa, un sat din Capadocia (în estul Turciei de azi), în 1840, viitorul Sfânt Arsenie era un băiat înzestrat cu o mare agerime a spiritului. La sfârșitul studiilor, s-a făcut monah, a fost hirotonit preot și apoi a fost trimis ca ieromonah* în satul său natal, pentru a sluji în parohie și a se ocupa de copiii abandonati. Arsenie a dobândit acolo faima unui puternic mijlocitor la Dumnezeu, rugându-se pentru toți cei care veneau la el, creștini sau musulmani. Vestea nenumăratelor sale tămăduiri miraculoase s-a răspândit numai decît în toată Capadocia. Din acel moment, cei care nu se puteau deplasa ca să-l vadă trimiteau o scrisoare sau lucruri personale astfel încât el să se roage pentru ei deasupra acestora. Era destul ca sfântul să

* Preot-călugăr (n.a.).

citească rugăciunea cuvenită sau s-o scrie pe o bucată de țesătură pentru ca vindecarea să fie absolut sigură. De ce n-avem noi azi la dispoziție asemenea medici! Câteodată totuși, vindecarea nu venea decât progresiv, spre folosul celor care trebuiau să se smerească și să devină conștienți de îndurarea lui Dumnezeu.

Musulmanii îi ziceau „Hagiefendi”, calificativ pe care aceștia îl dădeau marilor lor pelerini. De fapt, o dată la zece ani, Arsenie avea obiceiul să facă un pelerinaj descult în Țara Sfântă. Nu primea niciodată nici cel mai mic dar pentru rugăciunile și vindecările pe care le făcea, zicând: „Credința noastră nu-i de vânzare!” Preot smerit al lui Dumnezeu, a fost toată viața sa protectorul părintesc al populației locale. Nemulțumindu-se să-i învețe pe păstoriți noțiunile elementare ale culturii grecești, interzise de autoritățile otomane, el le dădea grecilor oprimați exemplul viu al măreției și demnității creștinești. Mai mult decât orice cuvânt sau învățătură, el îl făcea pe Dumnezeu prezent în lume prin propria sa existență, făcându-se astfel sursă îmbelșugată de har, nu doar spre folosul grecilor, ci și al turcilor. Asupra acestui lucru trebuie insistat: Arsenie nu se sinchisea nici de originea, nici de religia persoanelor care i se adresau lui cu încredere, ci căuta numai rugăciunea potrivită cazului lor. Dacă n-o găsea în liturghier (carte cuprinzând rânduiala liturghiei), lua un psalm, citea un fragment din Evanghelie sau se mulțumea să pună evangheliarul pe capul bolnavului. Minunile părintelui Arsenie deveniseră un lucru atât de firesc, încât, în Farasa, nu mai era alt medic.

Iată o întâmplare minunată din viața Sfântului Arsenie pe care locuitorii din Farasa i-au povestit-o părintelui Paisie: înăuntrul unei peșteri aflate în vârful unei stânci

foarte abrupte se găsea o bisericuță închinată Preasfintei Fecioare, în fața căreia farasioții construiseră din scânduri o mică terasă. Ca să ajungă la bisericuță, trebuiau să urce patruzeci de trepte săpate în stâncă, plus alte o sută douăzeci făcute din scânduri. Părintele Arsenie avea obiceiul de a veni în mod regulat acolo să săvârșească Dumnezeiasca Liturghie. Într-o zi, pe când ieșea din bisericuță, s-a desprins o scândură, iar părintele a căzut în prăpastie. Un țăran care l-a văzut căzând de departe și-a lăsat vitele și a alergat să „adune bucățile”, cum credea el. Ajungând în fundul prăpastiei, a găsit trupul lui Arsenie nemișcat, dar nevătămat. În timp ce se pregătea să-l ducă, monahul îi zise: „Nu mă atinge, n-am nimic!” Părintele a rămas nemișcat nu din cauza șocului puternic pe care-l suferise, cum a povestit mai târziu, ci fiindcă era încă tulburat de ceea ce trăise. De fapt, în momentul în care căzuse în gol, o femeie îl luase în brațe și-l așezase ușor jos, lăsându-l apoi acolo. Se simțise ca un prunc în brațele mamei. Nu avea nicio îndoială că această femeie era Maica Domnului.

Părintele Arsenie încerca să-și ascundă sfințenia atât cât putea în spatele unei înfățișări aspre sau chiar prin ciudățeni ori accese prefăcute de nebunie. Dacă cineva își exprima admirația față de el, îi zicea: „Deci mă credeți sfânt? Nu sunt decât un păcătos, și încă mai mare ca voi. Nu vedeți deci că mă înfurii? Minunile pe care le vedeți sunt săvârșite de Hristos. Eu nu fac decât să-mi ridic mâinile spre El și să mă rog Lui.” Când își ridica mâinile către Dumnezeu ca să se roage pentru semenii, inima lui părea a se frânge. Aveai impresia că-L prindea pe Hristos de picioare și nu-L mai lăsa până nu-i împlinea cererea.

Sfântul monah trăia într-o chilioară pardosită cu pământ bătătorit, postea adesea și avea obiceiul de a se închide în chilie cel puțin două zile întregi pe săptămână, miercurea și vinerea, pentru a se dedica pe de-a-ntregul rugăciunii. În zilele respective, cei care veneau să-i ceară ajutorul, găsim ușa închisă, luau puțin colb de pe prag și astfel își aflau tămăduirea. Aspru cu sine însuși, părintele Arsenie era plin de dragoste și milă față de credincioșii săi, mai ales față de cei care veneau să-și mărturisească păcatele. Mai mult decât prin canoane sau muștrări, el îi tămăduia pe păcătoși prin milă. Făcea adesea privegheri în bisericuțe izolate, umblând desculț, ca un sfânt Francisc capadocian, fără să meargă călare din milă pentru animale. După spusele unor credincioși care puteau să-i admire chipul transfigurat în acel moment de lumina dumnezeiască necreată, în timpul Dumnezeieștii Liturghii îi apăreau sfinți care-l ajutau.

Într-o zi, părintele Arsenie a prorocit expulzarea grecilor din Asia Mică și și-a organizat poporul pentru plecare. Unii l-au crezut cu adevărat nebun și l-au luat în râs. Dar, pe 14 august 1924, când a sosit ordinul de expulzare, Arsenie, asemenea unui nou Moise, și-a condus credincioșii într-o călătorie de-a curmezișul Turciei de peste trei sute de kilometri, pe jos, sub amenințările populațiilor turcești. Mereu unit cu Dumnezeu, el n-a încetat totuși să reverse mila dumnezeiască fără deosebire, asupra creștinilor și musulmanilor. A prevăzut de asemenea că nu va mai trăi decât patruzeci de zile după sosirea lor în Grecia.

Cum era ținut la pat în spitalul din Corfu, cineva dintre apropiați a vrut să strivească un păduche de pe patul lui. Părintele Arsenie a strigat însă: „Nu, nu-l omorî,

săracul! Lasă-l și pe el să mănânce! Ce, să fie numai pentru viermi?” Apoi, întorcându-se spre vizitatori, le zise: „Îngrijiți-vă mai mult de suflet decât de trup, căci acesta din urmă se va întoarce în pământ!” Acestea au fost ultimele lui cuvinte. După două zile, la 10 noiembrie 1924, și-a dat sufletul în mâinile lui Dumnezeu cu încrederea slugii credincioase. Avea optzeci și trei de ani. Din 1970, numeroase apariții și minuni au loc la moaștele sale, care se află la mănăstirea de la Suroti, în apropiere de Salonic. Patriarhia de Constantinopol i-a recunoscut în mod oficial sfințenia și cultul în 1986.

Iată ce ignoram, eu și prietenul meu din copilărie, pășind pe acest pământ binecuvântat de zei. Fără îndoială că ne însoțea rugăciunea sfântului, căci parcă am fost conduși de îngeri până la Muntele Athos, unde Philippe și-a luat un emoționant rămas-bun în balconul Mănăstirii Simonos-Petra. Eu m-am cufundat apoi, timp de un an întreg, în luminoasa obscuritate a vieții monahale ortodoxe, cu bucuriile și încercările ei, mereu intense și edificatoare.

Mit și adevăr

Dați-mi voie să adopt pentru o clipă un ton mai didactic ca să vă lămuresc despre demersul meu din aceste pagini. Grecia este cunoscută ca fiind patria miturilor (*muthos*) și a rațiunii (*logos*), tărâmul poezilor și al lui Platon. În timp ce filosoful se află în căutarea adevărului, oare poezii nu sunt ei niște mari mincinoși? Cum se articulează dubla moștenire a mitului și adevărului la Grecia modernă și mai ales la relatarea vieții sfinților? Ca să răspundem la această întrebare, trebuie mai întâi să ne întoarcem la cauzele problemei.

Din punct de vedere etimologic, în limba greacă de la mijlocul secolului al V-lea înaintea erei noastre, cuvântul „mit” desemnează încă un enunț considerat adevărat⁴. *Muthos* și *logos* rămân sinonime. Ruptura nu se realizează cu adevărat decât odată cu Tucidide, care pune bazele „științei istorice”. În cazul acesteia, categoria mitului trebuie substituită gândirii raționale, care asigură accesul la memoria exactă a evenimentelor și cuvintelor. Platon lărgeste și mai mult fisura dintre *muthos* și *logos*, asimilând într-o manieră peiorativă miturile cu punctele de vedere necredibile ale adversarilor săi. Autorul *Republicii* vrea să le înlocuiască pe acestea cu exercițiul rațiunii care îl va educa pe adevăratul cetățean. Totuși filosoful este de acord cu faptul că miturile posedă o capacitate de sugestie de

care pedagogul poate profita. De exemplu, celebrul mit al peșterii care pune în scenă opoziția platoniciană dintre universul iluziilor, în care se complac cei mai mulți, și cel al ideilor, pe care numai filosofii îl pot vedea în față. Dacă însă nu este reconstruită ca o poveste filosofică pentru nevoile unui raționament riguros, expresia mitică, a lui Hesiod, a lui Homer sau a culturii populare religioase, nu poate decât să dăuneze bunei funcționări a Statului. René Char scrie următoarele: „Prezența dorinței asemenea celei a zeului nu ține seama de prezența filosofului. În schimb, filosoful pedepsește⁵.”

Incompatibilitatea dintre *logos* și *muthos* este unul dintre stâlpii gândirii occidentale de mai bine de două mii de ani. Aceasta își întemeiază autoritatea pe deosebirea dintre oamenii care dețin discursul legitim și ceilalți, „oamenii mitului”, încă prizonieri ai unui discurs irațional. Prin urmare filosofii, istoricii și teologii Europei Occidentale se vor strădui să arunce la periferia rațiunii ceea ce scapă înțelegerii ei și îi contestă hegemonia*. „Superstițiile”, care-i caracterizează pe barbari, pe păgâni, apoi pe eretici, trebuie combătute.

Între secolul al XVI-lea și secolul al XVIII-lea, această discriminare se accentuează și mai mult, iar ideea de mit acoperă în ansamblu obiceiurile populațiilor exotice descoperite pe parcursul expedițiilor efectuate de la Cristofor Columb până la James Cook. În aceeași perioadă însă critica Luminilor erodează interiorul cetății europene a „gândirii juste”. Granițele mitului devin neclare și ajung chiar să treacă dincolo de cele mai consacrate

* Le va reveni lui Adorno și Horkheimer sarcina de a împinge până la consecințele sale cele mai radicale această răsturnare a mitului și rațiunii prin demonstrarea caracterului lor dialectic (n.a.).